

MULTILINGUAL ACADEMIC JOURNAL OF EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

Sarakatsani of Bulgaria: Greeks of Disintegration in United Europe

Kostas Dinas & Ifigeneia Vamvakidou

To Link this Article: <http://dx.doi.org/10.46886/MAJESS/v9-i1/7318>

DOI: 10.46886/MAJESS/v9-i1/7318

Received: 09 December 2020, **Revised:** 10 January 2021, **Accepted:** 29 January 2021

Published Online: 18 February 2021

In-Text Citation: (Dinas & Vamvakidou, 2021)

To Cite this Article: Dinas, K., & Vamvakidou, I. (2021). Sarakatsani of Bulgaria: Greeks of Disintegration in United Europe. *Multilingual Academic Journal of Education and Social Sciences*, 9(1), 70–78.

Copyright: © The Authors 2021

Published by Knowledge Words Publications (www.kwpublications.com)

This article is published under the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0) license. Anyone may reproduce, distribute, translate and create derivative works of this article (for both commercial and non-commercial purposes), subject to full attribution to the original publication and authors. The full terms of this license may be seen at: <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode>

Vol. 9, No. 1, 2020, Pg. 70 - 78

<https://kwpublications.com/journals/journaldetail/MAJESS>

JOURNAL HOMEPAGE

Full Terms & Conditions of access and use can be found at
<https://kwpublications.com/pages/detail/publication-ethics>

Sarakatsani of Bulgaria: Greeks of Disintegration in United Europe

Kostas Dinas & Ifigeneia Vamvakidou

Department of Early Childhood Education, University of Western Macedonia, Florina, Greece

Abstract

Methodologically, based on the literature and the real daily life of the Sarakatsani of Bulgaria, we bring back the question of Greekness? About the Greek language, the religion (orthodoxy), the education and the nostalgia that compose the identity of the Roms. The Sarakatsani of Bulgaria, according to most scholars, are a Greek-speaking nomadic population originating from the region of South Pindos, who after the establishment of the Balkan states chose to remain in Bulgaria. In the field of modern historical, linguistic and political sciences, we perceive the Sarakatsani of Bulgaria - as Greeks outside Greece in the United Europe.

Keywords: Sarakatsani, Greeks, Bulgaria

Αντί προλόγου

Η γλώσσα δεν έχασε τη συμβολική της αξία και μετά τη λύση του γλωσσικού ζητήματος «Ελληνικόν έθνος ονομάζονται όλοι οι άνθρωποι, όσοι ομιλούσι την Ελληνικήν γλώσσαν, ως ιδίαν αυτών γλώσσαν» έγραφε το 1853 ο Κ. Παπαρρηγόπουλος.

Η επιλογή της γλώσσας ως αποκλειστικού κριτηρίου για τον προσδιορισμό του έθνους – ως «διαγνωστικόνσημείον της ιδιοπροσωπείας», που έγραφε και ο Σπ. Ζαμπέλιος, αποτελεί κοινό τόπο για τους ευρωπαϊκούς εθνικισμούς του 19ου αιώνα.

Θεωρητικά σχήματα

Η αντίληψη του «ξένου» και η δυνατότητα μιας αρμονικής συνύπαρξης μέσα στο έθνος απασχολεί τις Ιστορικές Σπουδές για όλο τον 19^ο και 20^ό αιώνα. Αποτελεί ένα ιστορικό πρόβλημα που διαπερνά το έργο των ιστορικών, των παραδοσιακών και των νεωτερικών. Η συνάρτηση της γλώσσας με την εθνικότητα και τον αυτοπροσδιορισμό των πολιτισμικών και εθνοτικών πληθυσμών φαίνεται δύσκολο να περιγραφεί αντικειμενικά.

Η ιστορική πραγματικότητα διαψεύδει την αντίληψη περί της προνομιακής θέσης της γλώσσας ως αντικειμενικού κριτηρίου του έθνους (Hobsbawm, 1994, 76-92). Κανένα έθνος δεν αποβλέπει εκ των προτέρων στη μονοπώληση μιας γλώσσας, αλλά η γλώσσα της αρχικής επιλογής μπορεί να αντικατασταθεί από κάποια άλλη. Η γλώσσα δεν τάχθηκε από τη φύση της

να υπηρετήσει ένα και μόνον έθνος, καθώς, όσο αρχαία και να είναι, δε γεννήθηκε ως εθνική γλώσσα. Υπάρχουν έθνη που μοιράζονται την ίδια γλώσσα με άλλα, ακόμα κι αν η γλώσσα αυτή τυχαίνει να είναι η γλώσσα ενός παλιού δυνάστη· υπάρχουν έθνη που είναι πολύγλωσσα και ανάγουν την ίδια την πολυγλωσσία σε στοιχείο της ταυτότητάς τους. Ακόμα και η απλούστερη εκδοχή της συνάρτησης «*κάθε έθνος κι η γλώσσα του*», που αφορά μικρό ποσοστό των εθνών, παρουσιάζει αξιοσημείωτη ποικιλία: ανάμεσα στα δύο άκρα -από τα έθνη που βρίσκουν έτοιμη μια γλώσσα ως τα έθνη που την κατασκευάζουν, τα περιθώρια για αυτοσχεδιασμούς διευρύνονται στον χρόνο και στη γεωγραφία.

Από τον ευρωπαϊκό ρομαντισμό φαίνεται ότι προέκυψε η σύγχυση μεταξύ των ορίων τους, η ταύτιση της γλώσσας δηλαδή με το πνεύμα ή την ιδιοφυΐα του λαού που την ομιλεί. Διαχρονικά καταγράφεται α) η διαμόρφωση μιας κοινής γλώσσας, που το έθνος-κράτος χρησιμοποιεί, για να συνεννοείται με τους πολίτες του, όπως Γαλλία, Βρετανία (Anderson 1997, 75-77), β) η μεθοδευμένη συγκρότηση μιας «άστεγης» κοινής, που προηγείται του έθνους-κράτους, όπως Ιταλία, Γερμανία, γ) τα γλωσσικά ζητήματα που αναφέρονται στις παρυφές της Ευρώπης, όπως Ελλάδα, Σερβία (Σκοπετέα, 1988, 397-403).

Ωστόσο, η κατασκευή μιας αποδεκτής κοινής γλώσσας, έστω και αν αυτή αποδειχθεί προσωρινή λύση, και η υποχρεωτική εκμάθησή της από τους πολίτες ορίζονται ως αναγνωρίσιμες ομοιότητες ανάμεσα στις πολλές διαφορές. Από τα δυτικά παραδείγματα προκύπτει ότι τα γλωσσικά ζητήματα, ως ερευνητική υπόθεση του 19^{ου} αιώνα, παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, επειδή κατά κανόνα συνδέονται με διαφορετικές περί του έθνους αντιλήψεις.

Τα ιστορικά ερευνητικά ερωτήματα που καλούμαστε να απαντήσουμε σήμερα αφορούν στα εξής: *Ποια είναι η γλώσσα που θα επικρατήσει; Η γλώσσα του λαού, που είναι τι; Η γλώσσα μιας λόγιας ομάδας, που ποια περιθώρια αυθαιρεσίας διαθέτει;*

Και στις δύο περιπτώσεις, η εθνική γλωσσολογία σε συνεργασία με τη φιλολογία, αυτοεξουσιοδοτείται να γνωμοδοτήσει, να αποφασίσει και να κατασκευάσει μια γλώσσα σύγχρονη, τη γλώσσα του έθνους-κράτους, που προβλέπει χώρο για έννοιες εξ ορισμού απύσυχες από τη γλώσσα του λαού. Ο τρόπος με τον οποίο λύθηκε το πρόβλημα στη Σερβία είναι διαφωτιστικός. Ύστερα από αγώνες υπερίσχυσε η επιλογή του Βουκ Κάρατζιτς, στηριγμένη κυρίως στο ιδίωμα του χωριού του. Ηττήθηκε η λόγια λύση, η σερβοσλαβική γλώσσα, γόνος της εκκλησιαστικής σλαβικής. Και οι δύο γλώσσες ήταν προεθνικές, πράγμα που σημαίνει ότι και οι δύο έπρεπε να υποβληθούν σε έναν αναγκαίο εκσυγχρονισμό. Η λύση Κάρατζιτς συνεπαγόταν μαζικούς δανεισμούς από δυτικές γλώσσες, για να αντιμετωπιστεί η πενία της δημόσιας σε αφηρημένες έννοιες (Bugarski, 1999).

Στην ελληνική περίπτωση, το γλωσσικό κριτήριο απέκτησε βαρύτητα λόγω της μυθοποίησης και των πολλαπλών συμβολικών χρήσεων της ελληνικής γλώσσας. Σταθερή καταγράφεται η σχέση γλώσσας και έθνους, ενώ μεταβάλλονταν τα πολιτικά συμφραζόμενα ανάλογα με την εποχή και τις κοινωνικές και πολιτικές ομάδες (Κοπιδάκης, 1999). Η εξομοίωση του κράτους με τη γλώσσα ίσως είναι λανθασμένη. Το χειρότερο είναι η εξίσωση της γλώσσας με έναν συγκεκριμένο πολιτισμό ή τους κοινούς προγόνους.

Ο γλωσσολόγος Crystal θεωρεί ότι: *Η γλώσσα είναι μια προϋπόθεση, αλλά όχι η ετικέτα της πολιτιστικής ταυτότητας, γιατί ο πολιτισμός μπορεί να συνεχιστεί και μετά τη χρήση μιας άλλης γλώσσας. Ωστόσο στη συνέχεια εγκλωβίζεται στο «οικογλωσσικό» πρότυπο, θέτοντας το υποθετικό ερώτημα του τι θα είχε συμβεί, αν τα νορμανδικά είχαν αντικαταστήσει τα παλαιά*

αγγλικά μετά το 1066: δε θα υπήρχε ο Τσόσερ, ο Σαίξπηρ, ο Γουάντσογουορθ ή ο Ντίκενς. Ο Σαίξπηρ δεν μπορεί να υπάρξει σε άλλη εκτός της αγγλικής γλώσσας (;) (Crystal, 2012).

Έχει υποστηριχθεί (βλ. Bugarski 1999) ότι σήμερα μπορούμε να εξετάσουμε τον ρόλο της γλώσσας ως μείζονος συμβόλου εθνικής ταυτότητας και πολιτικής κυριαρχίας στα νέα κράτη που δημιουργήθηκαν στα εδάφη της πρώην ομοσπονδιακής Γιουγκοσλαβίας. Τα αποσχισθέντα τρία ιδιώματα της πάλαι ποτέ σερβοκροατικής (που αποτελούσε τη γλώσσα της ενωμένης Γιουγκοσλαβίας) μπορούν να απεικονιστούν σχηματικά ως εξής: η σερβική μένει όπως ήταν, η κροατική απομακρύνεται, η βοσνιακή απομακρύνεται βραδύτερα και προς άλλη κατεύθυνση. Η «μακεδονική» γλώσσα, από την άλλη (βλ. Ντίνας, 2003) από γλωσσολογική άποψη είναι σλαβική, μια δυτική βουλγαρική διάλεκτος. Η «ιστορική» Μακεδονία ανήκει σε τρία όμορα κράτη, την Ελλάδα (51%), τη FYROM (38%) και τη Βουλγαρία (11%). Στο ερώτημα που συχνά τίθεται αν εντοπίζεται «μακεδονικό έθνος» και «μακεδονική γλώσσα» με καθαρώς γλωσσολογικά κριτήρια η απάντηση είναι αρνητική.

Η Μακεδονία ως γεωγραφική περιοχή κατοικείται από πληθυσμούς με διαφορετικές εθνικές καταγωγές και γλώσσες, όπως ελληνόφωνοι, βλαχόφωνοι, αρβανιτόφωνοι, σλαβόφωνοι. Όλοι οι πληθυσμοί είναι αποτέλεσμα της ιστορίας της περιοχής, που κατοικήθηκε στα αρχαία χρόνια από Έλληνες Μακεδόνες και αργότερα με τον ερχομό των Ρωμαίων (2ος π.Χ. αιώνας) κυριάρχησαν οι λατινικές επιδράσεις στις υπάρχουσες γλώσσες και νεολατινικές γλώσσες όπως π.χ. τα κουτσοβλαχικά). Μετά με τον ερχομό των Σλάβων (6ος – 7ος μ.Χ. αιώνας) εντοπίζονται σλαβικές επιδράσεις στις υπάρχουσες γλώσσες αλλά και σλαβικές γλώσσες (π.χ. βουλγαρικά). Με τον ερχομό των Οθωμανών και της τουρκικής γλώσσας καταγράφονται τουρκικές επιδράσεις σε όλες τις υπάρχουσες γλώσσες. Από όλα τα παραπάνω δεν προκύπτει ούτε έθνος ούτε γλώσσα με ενιαία χαρακτηριστικά, ώστε να ονομαστεί «μακεδονικό έθνος» και «μακεδονική γλώσσα».

Ως περίπτωση μελέτης η Μακεδονία, όπως υποστηρίζει ο διεθνολόγος Ζάικος (2018), αφορά στην από το 1995 διαφορά μεταξύ της Ελλάδας και της (τότε) πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας για το όνομα, που αντιμετωπίστηκε με μια προσωρινή διευθέτηση, την Ενδιάμεση Συμφωνία (Interim Accord), μια διεθνή σύμβαση που είχε αρχικά προβλεπόμενη διάρκεια επτά ετών, αλλά κατέστη αόριστης διάρκειας. Επιπλέον, περισσότερες από είκοσι άλλες συμφωνίες συνδέουν τις δύο πλευρές στους τομείς των μεταφορών, του εμπορίου, των επενδύσεων, ακόμα και της αστυνομικής και της στρατιωτικής συνεργασίας. Η Ενδιάμεση Συμφωνία οριζόταν ότι θα είχε ισχύ μέχρι να καταγγελθεί από μία από τις πλευρές ή να αντικατασταθεί, εφόσον εκπληρώνονταν οι προβλεπόμενοι όροι. Η πΓΔΜ μετονομάζεται από «Δημοκρατία της Μακεδονίας», όπως αυτοπροσδιορίζεται έως σήμερα, σε «Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας» το 2018 με την επονομαζόμενη και ως «Συμφωνία των Πρεσπών». Το απλό όνομα του κράτους προβλέπεται ως «Βόρεια Μακεδονία» (North Macedonia/Severna). Η επίσημη γλώσσα ορίζεται ως «μακεδονική» κατά τα ήδη ισχύοντα στο πλαίσιο της Γιουγκοσλαβίας από το 1945 και μετέπειτα, καθώς και στο πλαίσιο του ISO, με την επεξήγηση ότι πρόκειται για γλώσσα που ανήκει στην ομάδα των Νότιων Σλαβικών Γλωσσών (άρθρο 1 § 3γ και άρθρο 7 § 4). Όσον αφορά το κράτος, τα επίσημα όργανα και τις δημόσιες υπηρεσίες, ο προσδιορισμός είναι «Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας» ή «Βόρεια Μακεδονία» (άρθρο 1 § 3ζ). Στο επίπεδο της ιδιωτικής δραστηριότητας, οι όροι «Μακεδονία» και «Μακεδόνας» έχουν την έννοια που αποδίδεται στο άρθρο 7 της συμφωνίας (άρθρο 1 § 3δ), δηλαδή τον υποκειμενικό αυτοπροσδιορισμό κάθε πλευράς (Ζάικος, 2018).

Στο πεδίο αυτών των ιστορικών, γλωσσολογικών και πολιτικών σχημάτων αναζητούμε τους Σαρακατσάνους της Βουλγαρίας ως Έλληνες εκτός Ελλάδος στην Ενωμένη Ευρώπη.

Το ερευνητικό ζήτημα

Η παρουσία Ελλήνων στα εδάφη της σημερινής Βουλγαρίας ανάγεται στον 7ο π.Χ., όταν Έλληνες της Μικράς Ασίας αποίκισαν τον Εύξεινο Πόντο ιδρύοντας αποικίες. Από το 330 μ.Χ. με τη μεταφορά της πρωτεύουσας του Ρωμαϊκού Κράτους στο Βυζάντιο, το βάρος του ελληνισμού μεταφέρεται στη Θράκη, ενώ παράλληλα οι αρχαίες ελληνικές αποικίες του Ευξείνου Πόντου βιώνουν μια νέα περίοδο ευημερίας. Την ίδια περίοδο, η ελληνοφωνία ήταν κυρίαρχη στην περιοχή νότια του Αίμου. Η κάθοδος των Σλάβων και των Βουλγάρων στην περιοχή και η ίδρυση του πρώτου βουλγαρικού κράτους τον 7ο αιώνα σήμαινε την έναρξη μιας περιόδου αντιπαράθεσης με το Βυζαντινό κράτος και τον ελληνισμό, αλλά και τη διαμόρφωση πολιτιστικών επιδράσεων. Η οθωμανική κατάκτηση των περιοχών της σημερινής Βουλγαρίας, τον 14ο και 15ο αιώνα, συνδέεται με μια δημογραφική και οικονομική υποβάθμισή τους. Παράλληλα, όμως, για τις ελληνικές κοινότητες η οθωμανική κατάκτηση σήμαινε ενίσχυση των μορφών αυτοδιοίκησής τους, ενώ η θρησκευτική και πνευματική καθοδήγηση ανήκε πλέον στη δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Στις παραλιακές περιοχές του Εύξεινου Πόντου το ελληνικό στοιχείο ήταν κυρίαρχο οικονομικά και πληθυσμιακά. Τον 17ο αιώνα σημειώνεται μια νέα μετανάστευση Ελλήνων, κυρίως από την Ήπειρο, στην περιοχή της Ανατολικής Ρωμυλίας και ιδίως στη Φιλιπούπολη. Η ίδρυση του αυτόνομου βουλγαρικού πριγκιπάτου, με τη Συνθήκη του Βερολίνου (1878), άφησε το μεγαλύτερο μέρος του Ελληνισμού εκτός των ορίων του, στην περιοχή της Ανατολικής Ρωμυλίας. Από το 1914 και μετά δεν υφίστανται οργανωμένες ελληνικές κοινότητες στη Βουλγαρία, ενώ μόνο στη Σόφια τη δεκαετία του 1930 συγκροτήθηκαν οι Έλληνες σε μια κοινότητα, η οποία λειτουργούσε ως παράρτημα της ελληνικής πρεσβείας και περιελάμβανε εκκλησία και ένα δημοτικό σχολείο για τα παιδιά των Ελλήνων υπηκόων. Την περίοδο του Μεσοπολέμου ένας συρρικνούμενος ελληνικός πληθυσμός, σε «εχθρικό περιβάλλον», καλλιέργησε μια «στρατηγική επιβίωσης», που χαρακτηρίζει περιπτώσεις καταπιεσμένων μειονοτικών ομάδων: αποφυγή δημόσιας χρήσης της ελληνικής γλώσσας, αποφυγή δήλωσης της ελληνικής τους καταγωγής στις απογραφές, υιοθέτηση βουλγαρικών καταλήξεων στα επώνυμά τους, με άλλα λόγια ενσωμάτωση στη βουλγαρική κοινωνία με βασική προτεραιότητα τις προσωπικές και οικογενειακές τους τύχες. Η βουλγαρική απογραφή του 1934 κατέγραψε 9.601 «ελληνόγλωσσους» (Ντίνας, Σούτσιου, Χατζηπαναγιωτίδη, & Χρηστίδης, 2011).

Οι Σαρακατσάνοι της Βουλγαρίας, σύμφωνα με τους περισσότερους μελετητές, αποτελούν έναν ελληνόφωνο νομαδικό πληθυσμό με καταγωγή από την περιοχή της Νότιας Πίνδου, ο οποίος μετά την ίδρυση των βαλκανικών κρατών επέλεξε να παραμείνει στη Βουλγαρία. Μετά την ανταλλαγή πληθυσμών τη δεκαετία του 1920-30, ανάμεσα σε Ελλάδα και Βουλγαρία, στην οποία οι Σαρακατσάνοι δεν συμμετείχαν, υπολογίζεται ότι παρέμειναν στη Βουλγαρία γύρω στα 6.500 άτομα (Γαρούφας, 2011).

Οι Σαρακατσάνοι, όπου κι αν βρίσκονται, έχουν κοινή παράδοση καταγωγής και τραγούδια που αναφέρονται σε συγκεκριμένα γεγονότα και πρόσωπα των Αγράφων την εποχή λίγο πριν την Επανάσταση του 1821. Έτσι, όλα τα τραγούδια τους μιλούν για τον Κατσαντώνη, που μαρτύρησε το 1807, και για άλλους κλεφταρματολούς αυτής της εποχής, γεγονός που αναδεικνύει την κοινή παράδοση των Σαρακατσάνων Ελλάδας - Βουλγαρίας. Ο Γαρούφας (2011) σημειώνει ότι στους

Σαρακατσάνους της Μακεδονίας εντοπίζονται τραγούδια για τον Κώστα Γαρέφη, τον Παύλο Μελά κι άλλους Μακεδονομάχους Έλληνες, τα οποία μαζί με τα τραγούδια για τον Κατσαντώνη και τους Κλεφταρματολούς των Αγράφων μετέφεραν στις περιοχές όπου μετακινήθηκαν στη συνέχεια διατηρώντας την ίδια παράδοση με όσους Σαρακατσάνους έμειναν στο ελληνικό έδαφος. Το γλωσσικό τους ιδίωμα, που ήταν το ιδίωμα της ορεινής βόρειας Ελλάδας, ένα καθαρά νεοελληνικό βόρειο ιδίωμα, διέσωσε πολλές αρχαιοελληνικές λέξεις, ενώ στην παράδοσή τους επιβίωσαν στοιχεία της αρχαιοελληνικής παράδοσης. Αργότερα με τις μετακινήσεις τους σκόρπισαν σε περιοχές όπου υπήρχαν πληθυσμοί διαφορετικοί και, για να κρατήσουν την αυτονομία τους, κράτησαν την ενδογαμία, ενώ διατήρησαν ζωντανούς θεσμούς όπως τα «εσναφικά δικαστήρια».

Στην Ελλάδα πρωτοχρησιμοποιήθηκε γραπτά η ονομασία Σαρακατσάνος λίγο πριν το 1850, σε αναφορά αξιωματούχου της χωροφυλακής για το φαινόμενο της ληστείας. Η ονομασία αυτή χρησιμοποιήθηκε παράλληλα με την ονομασία «γραικόβλαχοι», «βλαχοποιμένες» κ.λπ., καθώς συνηθίζεται να αποκαλούνται «βλάχοι» σχεδόν όλοι οι νομάδες κτηνοτρόφοι. Η ονομασία Σαρακατσάνοι (κατά την παράδοση, οι Τούρκοι έδωσαν την ονομασία «Καρά-Κατσάν», δηλαδή μαύροι-φυγάδες, γιατί ήταν ανυπότακτοι που φορούσαν μαύρο μαντίλι στο κεφάλι) καθιερώθηκε πλήρως την εποχή του Μακεδονικού Αγώνα.

Το 1954 οι Σαρακατσάνοι της Βουλγαρίας υποχρεώθηκαν από το σοσιαλιστικό καθεστώς να εγκαταλείψουν, με κυβερνητικό διάταγμα, τον νομαδικό τρόπο ζωής και να εγκατασταθούν σε μόνιμες κατοικίες, κυρίως στην κεντρική Βουλγαρία με επίκεντρο την πόλη Σλίβεν, ενώ παράλληλα επιβλήθηκαν, το 1956, και υποχρεωτικές αλλαγές ονομάτων. Η απογραφή του 1956 κατέγραψε 2.085 Σαρακατσάνους ή Καρακατσάνους, όπως επισήμως αποκαλούνται και σήμερα στη Βουλγαρία, η οποία δεν τους αναγνώριζε ως Έλληνες, με τη βουλγαρική ιστοριογραφία να υποστηρίζει ότι πρόκειται για «εξελληνισθέντες Θράκες». Αν και επιδίωξε την αφομοίωσή τους, το βουλγαρικό κράτος επέτρεπε στην προσωπική τους ζωή να έχουν αυτονομία, να κρατούν τα έθιμά τους, να τραγουδούν και να χορεύουν ελληνικά στους γάμους.

Κατόπιν αυτών προκύπτει (πβ. Ντίνας, κ.α. 2011, 445 κ.ε.) σήμερα το ερώτημα: σε τι βαθμό αφομοιώθηκαν οι Σαρακατσάνοι από τη βουλγαρική κοινωνία; Η αστικοποίηση καθώς και οι μικτοί γάμοι ενθάρρυναν την αφομοίωση, με αποτέλεσμα οι Σαρακατσάνοι να χάσουν σε μεγάλο ποσοστό τη γλώσσα τους, αλλά όχι και την εθνική αυτοσυνειδησία τους, ενώ ο Δημήτρης Γαρούφας (2011) υποστηρίζει ότι από τη μία πλευρά οι Σαρακατσάνοι «παντρεύονταν σε ποσοστό 90% μόνο μεταξύ τους, ενώ παράλληλα «η Ελληνική γλώσσα κρατήθηκε ζωντανή κυρίως από τους γέροντες.

Η παρουσία τους στη Βουλγαρία μετά τη δεκαετία του 1950 εντοπίζεται κυρίως στις πόλεις Σλίβεν, Καζανλίκ, Σάμοκοφ, Ντούπνιτσα, Βράτσα, Καρνομπάτ, Κότελ, Σίπκα, Κάρλοβο, Μαγκλίκ, Μπερκόβιτσα, καθώς και σε μια σειρά από χωριά με σημαντικότερο ίσως αυτό της Ρετσίτσα, που βρίσκεται κοντά στη πόλη Σλίβεν. Το κάθε σαρακατσάνικο σπίτι ήταν μια «μικρή Ελλάδα», με την έννοια ότι εκεί μιλιούνταν μόνο η ελληνική γλώσσα και γι' αυτό σήμερα μιλούν ελληνικά και όλα τα μικρά παιδιά, αλλά δυστυχώς πολύ λίγοι ξέρουν να γράφουν ή να διαβάζουν κάπως στα ελληνικά. Με βάση τρία ερωτηματολόγια (βλ. Ντίνας, κ.α. 2011) για το «Προφίλ των Τμημάτων Ελληνικής Γλώσσας», από τη Σόφια, το Σλίβεν και τον Πύργο, τα οποία και συμπληρώθηκαν από τους υπεύθυνους/ διδάσκοντες στα Τμήματα Ελληνικής Γλώσσας, προκύπτει ότι η ελληνική χρησιμοποιείται συχνότερα από τους μαθητές μόνο κατά την ώρα διδασκαλίας των Ελληνικών, ενώ κατά το διάλειμμα στα Τμήματα Ελληνικής Γλώσσας, στην

οικογένεια, σε δημόσιους χώρους, στην Εκκλησία καθώς και σε ελληνικές εκδηλώσεις οι μαθητές χρησιμοποιούν τόσο την ελληνική όσο και την βουλγαρική.

Μετά τις πολιτικές αλλαγές του Νοεμβρίου 1989 η κοινότητα των Σαρακατσάνων στη Βουλγαρία αρχίζει να οργανώνεται, με τη βοήθεια και των Σαρακατσάνων της Ελλάδας. Η Ένωση Σαρακατσάνων Βουλγαρίας πραγματοποίησε τον Φεβρουάριο του 1991 μια απογραφή των Σαρακατσάνων, υπολογίζοντάς τους στους 10 με 11 χιλιάδες.

Το 1991, ο τοπικός σύλλογος Σαρακατσάνων στο Κότελ ξεκίνησε φροντιστηριακά μαθήματα εκμάθησης της ελληνικής, εγκαινιάζοντας μια προσπάθεια οργάνωσης φροντιστηριακών μαθημάτων ελληνικής από τους συλλόγους των Σαρακατσάνων. Η ελληνική πολιτεία προσπάθησε διακριτικά να ενισχύσει τους Σαρακατσάνους φιλοξενώντας παιδιά σε κατασκηνώσεις, παρέχοντας υποτροφίες σε Σαρακατσάνους για την εκμάθηση της ελληνικής σε ελληνικά πανεπιστήμια, ένα μέτρο που γενικεύτηκε αργότερα από το ΙΚΥ, ενώ υπήρχαν και σοβαρές σκέψεις για την εφαρμογή ενός προγράμματος υποδοχής και εγκατάστασης των Σαρακατσάνων στη Δυτική Θράκη, το οποίο εγκαταλείφθηκε, καθώς δόθηκε προτεραιότητα σε παλιννοστούντες Πόντιους και Βορειοηπειρώτες.

Η ανωτέρω σύντομη και επιγραμματική περιγραφή της ζωής και των επιλογών των Σαρακατσάνων της Βουλγαρίας επαναφέρει το ερώτημα: πώς ορίζουμε σήμερα την ελληνικότητα; Γλώσσα ελληνική, θρησκεία (ορθοδοξία) και νοσταλγία συνθέτουν την ταυτότητα των Ρωμιών, που μετά το 1453 μεταλλάσσονται προοδευτικά σε Έλληνες και Νεοέλληνες (Αρβελέρ, 2016, 59-63). Τα στοιχεία της νεοελληνικής ταυτότητας κυρίως ως νεοελληνική μορφή της γλώσσας και Ορθοδοξία κληροδοτήθηκαν από το Βυζάντιο, αλλά σ' αυτά προστίθεται α) η «κρυπτομνησία μιας ιστορίας που σημάδεψε υπόγεια τον βίο του γένους και β) η κατασκευασμένη ταυτότητα που καλλιεργούν η Πολιτεία, η Εκκλησία και το Σχολείο ως αδιαπραγμάτευτη αλήθεια. Η Αρβελέρ συνεχίζει παραπέμποντας στη ρήση του Βολταίρου ότι «στη ζωή είναι αδιάφορο αν κάτι είναι αληθινό ή αν περνά για αληθινό», καθώς τα ιστορικά γεγονότα, όπως έγιναν και όπως στη συνέχεια καταγράφονται, καθορίζουν νοοτροπίες και ιδεολογίες. Οι ταυτότητες (στον πληθυντικό αριθμό) για τον ελληνικό κόσμο, από το 1204 μέχρι σήμερα, ορίζονται επιστημονικά ως διαρκής διεργασία της βυζαντινής συμβολής, της ελληνογλωσσίας και της ορθοδοξίας (Αρβελέρ, 2016, 61). Η πατρίδα μου, έγραφε ο Ελύτης (συλλογή «Το Φωτόδεντρο και η δέκατη τέταρτη Ομορφιά», Γαλλία, 1971), «τοιχογραφία με πολλές επιστρώσεις, σλαβική, αλβανική, τουρκική, φραγκική, βλαχική, που, αν τις ξύσεις, πηγαίνεις φυλακή».

Έχει ένα ενδιαφέρον να δούμε πώς αντιμετωπίζουν οι Βούλγαροι τους «συμπατριώτες» τους Σαρακατσάνους. Χαρτογραφώντας ενδεικτικά τη βουλγαρική εθνογραφία, διαβάζουμε ότι μέχρι τα μέσα του 20ού αιώνα, ως επί το πλείστον, οι Καρακατσάν στη Βουλγαρία ήταν νομάδες βοσκοί. Οι αλλαγές στη Βουλγαρία μετά το 1989 απέτρεψαν τα νομικά και πολιτικά εμπόδια στη δημιουργία πολιτιστικών ενώσεων και εθνοτικών κοινοτήτων. Η διασφάλιση του δικαιώματος πολιτικής ένωσης εθνοτικών κοινοτήτων επέτρεψε στους Καρακατσάν της Βουλγαρίας να ιδρύσουν τη δική τους πολιτιστική και εκπαιδευτική οργάνωση, το 1990, η οποία έγινε μόνιμος και καθοριστικός παράγοντας για την περαιτέρω εθνοπολιτισμική τους ανάπτυξη, με έδρα στο Σλίβεν.

Οι στόχοι που δηλώθηκαν από την Ομοσπονδία πολιτιστικών και εκπαιδευτικών συλλόγων Σαρακατσάνων Βουλγαρίας διαμορφώθηκαν ως δημιουργία επαφών μεταξύ των Καρακατσάν στη χώρα και στο εξωτερικό, μελέτη και προώθηση του ιστορικού παρελθόντος,

δηλαδή των παραδόσεων, της γλώσσας και του λαϊκού πλούτου της κοινότητας των Καρακατσάν, ως εκδημοκρατισμό της κοινωνίας των πολιτών, ως επιβεβαίωση των καθολικών και ηθικών αξιών και ως τελικό σκοπό τη μετάβαση σε μια ενωμένη Ευρώπη. Όλοι γεννήθηκαν σε αυτήν τη γη αναγνωρίζοντάς την ως πατρίδα, ανεξάρτητα από τη διαφορετική εθνοτική καταγωγή, τη γλώσσα, τις ιδέες και τη θρησκεία. Ήταν υποχρεωμένοι να εργαστούν για την ενοποίηση του βουλγαρικού έθνους και να αντιμετωπίσουν με σεβασμό τα συνταγματικά δικαιώματα κάθε πολίτη.

Από την ίδρυσή της, η οργάνωση των Καρακατσάν στη Βουλγαρία διατηρεί και ανέπτυξε επαφές με την Ομοσπονδία των Σαρακατσάνων στην Ελλάδα, που ιδρύθηκε ήδη από το 1968. Προτεραιότητα για την Ομοσπονδία Καρακατσάν τα πρώτα χρόνια ήταν η διάδοση της ελληνικής γλώσσας. Η ομοσπονδία άρχισε να διδάσκει στα παιδιά των Καρακατσάνων την ελληνική γλώσσα, σε μια εποχή που η χρήση της γλώσσας Καρακατσάν περιορίστηκε σοβαρά, ειδικά μεταξύ των ηλικιωμένων. Η εκμάθηση των γλωσσών περιλαμβάνεται ως μέρος της εθνοτικής κοινωνικοποίησης, η οποία μέχρι στιγμής έχει πραγματοποιηθεί μόνο στην οικογένεια. Συνεπώς, τα μαθήματα γλωσσών είναι σε πολλές περιπτώσεις η μόνη επιλογή. Σε αντίθεση με το παρελθόν, σήμερα τα παιδιά μελετούν λογοτεχνικά κείμενα στα ελληνικά και όχι στη γλώσσα Καρακατσάν με τη μορφή διαλέκτου (προφορικά) στο πλαίσιο της επικοινωνίας της οικογένειας. Από τους Βούλγαρους πολίτες, οι Καρακατσάν φαίνεται να απολαμβάνουν το πλεονέκτημα της δήλωσης ελληνικής καταγωγής με την ένταξή τους στις πολιτιστικές και εκπαιδευτικές κοινωνίες των Καρακατσάν. Αυτό συνέβαινε μέχρι το 2001, όταν η Βουλγαρία άρχισε να εφαρμόζει τις συμφωνίες Σένγκεν και κατήργησε το καθεστώς θεωρήσεων και ως εκ τούτου την ενδιάμεση δραστηριότητα των εταιρειών στο θέμα αυτό. Ωστόσο, η εργατική κινητικότητα των Καρακατσάν από τη Βουλγαρία προς την Ελλάδα και προς άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας συνεχίζεται (στο <https://balgarskaetnografia.com/grupi-i-obshtosti/etnicheski-grupi-i-obshtnosti/karakachani.html>).

Συζήτηση

Διανύουμε μια μεταβατική εποχή κατά την οποία διαμορφώνονται νέες ταυτότητες χωρίς κατ' ανάγκην να απεμπολούνται και παλαιότερες. Μια από αυτές είναι του πολίτη της σύγχρονης «ενωμένης» Ευρώπης, η οποία βρίσκεται υπό διαμόρφωση σε μια συνεχή ώσμωση του «εθνικού» με το υπερ-εθνικό «ευρωπαϊκό».

Τα Βαλκάνια έχουν ζήσει πολύ δύσκολες καταστάσεις μέσα σε μια στενά εθνική-εθνικιστική αντιπαράθεση — συχνά ενισχυόμενη από όσους τα ήθελαν διασπασμένα, για να τα χειραγωγούν κατά τα εκάστοτε συμφέροντά τους— και έχουν τώρα τη μοναδική ευκαιρία μέσα σε μια κοινή ευρωπαϊκή ταυτότητα να χωρέσουν όλες τις δικές τους εθνικές, γλωσσικές, πολιτιστικές ταυτότητες.

Στο πλαίσιο αυτό μπορούν και οι Σαρακατσάνοι (για τους Έλληνες) - Καρακατσάν (για τους Βούλγαρους) να εξακολουθούν να ζουν στη Βουλγαρία (της Ευρωπαϊκής Ένωσης) και να πραγματώνουν την «ελληνικότητά» τους όπως εκείνοι την εννοούν, χωρίς «φόβον και πάθος».

Στα μαθήματα της Ιστορίας των συνόρων κρίνεται αναγκαίο με βάση τις πιο σύγχρονες τάσεις στην σύγχρονη ιστοριογραφία (της Πολιτικής Ιστορίας, της Οικονομικής και Κοινωνικής Ιστορίας, της Πολιτισμικής ιστορίας, της Διανοητικής Ιστορίας και της Προφορικής ιστορίας) και τις αντίστοιχες μεθοδολογικές κατευθύνσεις να συντονιστούν ερευνητικά προγράμματα, να επιχειρηθεί μια διάχυση της επιστημονικής γνώσης σε ευρύτερα ακροατήρια, να αξιοποιηθεί

ένα ευρύτερο επιστημονικό δυναμικό, για την κατανόηση, ερμηνεία αλλά και αξιολόγηση αυτών των νέων δυναμικών εξελίξεων που αλλάζουν τη σχέση μας με το ίδιο το ιστορικό παρελθόν και το ανανοηματοδοτούν. Το Λαογραφικό μουσείο Σαρακατσάνων στις Σέρρες, που βραβεύτηκε από την ευρωπαϊκή Επιτροπή μουσείων συνιστά μια πρώτη διδακτική πρόταση γνώσης και οπτικοποίησης της ζωής των Καρακατσάν.

Βιβλιογραφία

- Bugarski, R. (1999). Εθνικισμός και γλώσσα: Μια βαλκανική εμπειρία. Στο Ισχυρές" και "ασθενείς" γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού (Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 26-28 Μαρτίου 1997), επιμ. Α.-Φ. Χριστίδης, 599-608. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, σελ. 605-606.
- Crystal, D. (2012). Ένα μικρό βιβλίο για τη γλώσσα, Μεταφραστής: Γρηγόρης Κονδύλης, Αθήνα, Πατάκη.
- Hobsbawm, E. J. (2006). Η Εποχή Των Άκρων, Ο Σύντομος Εικοστός Αιώνας (1914-1991), μετάφραση Βασιλίας Καπετανγιάννης, Αθήνα, Θεμέλιο.
- Άντερσον, Μπ. (1997). Φαντασιακές κοινότητες, Μετάφραση Χ. Ποθητή, Αθήνα, Νεφέλη.
- Γαρούφας, Δ. Α. (2011). από το Άρδην τ. 84, Φεβρουάριος-Μάρτιος.
- Γλύκατση-Αρβελέρ, Ε. (2016). Πόσο ελληνικό είναι το Βυζάντιο; Αθήνα, Gutenberg.
- Ζάικος, Ν., Μιχαηλίδης, Ι. (2018). Αλφαβητάρι του Μακεδονικού Ζητήματος. Ιστορικές, πολιτικές και νομικές διαστάσεις, Αθήνα: Η Καθημερινή.
- Κοπιδάκης, Μ. Ζ. (1999). Ιστορία της ελληνικής γλώσσας. Αθήνα: Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο.
- Ντίνας, Κ. (2003). Γλώσσα ή διάλεκτος; Ιδού το ερώτημα. Αναδημοσίευση άρθρου στον συλλογικό τόμο Raznotchetenijata na teksta, Jubileen zbornik na prof. d-r Kiril Topalov. Sofia: Πανεπιστημιακό Τυπογραφείο «Sv. Kliment Ohridski». Διαθέσιμο στο: <http://users.uowm.gr/kdinas/sylogikoitomi5/>
- Ντίνας, Κ., Σούτσιου, Τσ., Χατζηπαναγιωτίδη, Α., & Χρηστίδης, Γ. (2011). Η Ελληνόγλωσση Εκπαίδευση στη Ρουμανία και τη Βουλγαρία. Πανεπιστήμιο Κρήτης
- Σκοπετέα, Ε. (1988). Το Πρότυπο Βασίλειο και η Μεγάλη Ιδέα. Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα. Αθήνα: Πολύτυπο,
- Ταμπάκη, Ά. (2008). Η μετάβαση από το Διαφωτισμό στο Ρομαντισμό στον ελληνικό 19ο αιώνα. Η περίπτωση του Ιωάννη και του Σπυρίδωνα Ζαμπέλιου: Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος, τομ. 30, σελ. 31-46. <https://balgarskaetnografia.com/grupi-i-obshtosti/etnicheski-grupi-i-obshtnosti/karakachani.html>